

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

BIJ EEN NIEUWE OMSLAG

Met het ontvangen van het eerste nummer van de jaargang 1972 zal het de lezer zijn opgevallen, dat de omslag van „Het Land van Herle” een nieuw gezicht heeft gekregen. Het zo langzaam vertrouwd herkenningbeeld, dat sinds het begin van de uitgave is gebezigd, was volgens de mening van het bestuur en ook van vele lezers aan vernieuwing toe, omdat het een aantal voorstellingen van gebouwen e.d. bevat, die inmiddels nagenoeg geheel weg zijn of op het punt staan te verdwijnen. De kasteelhoeve Schaesberg bestaat niet meer, terwijl het silhouet van de steenkolenmijnen stil aan onduidelijker wordt.

Uit een aantal schetsen hebben de leden van de werkgroep in de vergadering van 13 december 1971 hun keuze op deze nieuwe omslag laten vallen.

Wanneer we de afbeelding gaan analyseren, dan zien we, dat de tekening van boven naar beneden uit drie elementen is opgebouwd:

- I. **De Gevangentoren met gedeelten van het plattelandsfort Herle en de St. Pancratiuskerk.** Dit tafereel geniet momenteel door de ontmanteling en de reconstructie rondom de kerk de belangstelling van overheid en bevolking. Het nieuw ommuurde plein zal zijn plaats in het straatbeeld van het huidige stadscentrum blijvend accentueren.
- II. In de uitsparing van de liggende molensteen is, als symbool van de **feodale periode** van onze streek, een afbeelding van **een zuil** geplaatst, die momenteel nog op het terrein van kasteel Terworm is te zien.
- III. Het **agrarisch karakter** van het gebied wordt opgeroepen door het **molenrad**, dat tevens de diverse water- (graan- en olie)-molens, aan onze beken gelegen, in herinnering roept.

In de wolkenpartij en op de zijkant van de molensteen zijn met de ronding meelopend, in gotisch schrift de letters „HISTORISCHE KRING” en „HET LAND VAN HERLE” aangebracht. Als sluitstuk van de compositie werd in de linker benedenhoek in bladvorm de letter -L- (van Limburg) geplaatst.

Aan het verzoek van het bestuur om deze nieuwe omslag te ontwerpen, heb ik gaarne gevolg gegeven. Uiteraard hoop ik, dat de afbeelding als nieuw herkenningsteken ook u als lezer zal aanspreken.

W. C. G. v.d. WARENBURG

Wijnbouw in oud Zuid-Limburg

Wanneer men neust in oude verkoopakten, in akten van leenverheffingen, in processtukken of andere handelingen van onze oude dingbanken en leenhoven, dan komt men aanhoudend tegen, dat de beambten van die oude instellingen hun rechten ten dele genoten in wijn. Zelfs in pachtakten van onze grotere boerderijen komt soms voor, dat men de heer wijn moest leveren. Men krijgt dan ook onmiddellijk de indruk, dat men hier niet te doen heeft met geïmporteerde wijn maar met oogst uit eigen land, of zelfs van eigen gewas. Oude volksliederen spreken zo graag van „de koele wijn”. Zo citeert onze geschiedschrijver Habets in een desbetreffende publikatie:

„Het alderliefste ruitertje
Dat in dat schipken zat,
Dat bood mij eens te drinken,
't Was koele wijn al uit een vat,
Het was de beste die hij had”.

We horen reeds van wijnplantingen van keizer Karel de Grote op zijn koningshoeven en van zijn kleinzoon Lodewijk de Duitser is een charter bekend uit 871, waarin hij aan de kapel van Sint Salvator bij Aken enige wijnbergen schonk, gelegen langs de helling van de berg waarop de voormelde kapel was gebouwd (Lousberg).

In het Bisdóm Luik, waartoe deze streken kerkelijk behoorden, was in die tijd de wijnteelt van zoveel belang, dat het Rituale van het diocees bepaalde gebeden inhield om zegen over de wijnoogst te vragen. De uitgave van genoemd Rituale uit 1704 bevat nog zegeningen „super fruges et vineas”. Toen hadden Aken, Valkenburg, Rimburg, Loon en Tongeren nog hun wijnakkers. Habets meent, dat familienamen (echte Limburgse) als Wijntjens (later Wintjens), Wijngaerts, Wijndorps, Wijnhoven, hun ontstaan te danken hebben aan de vroegere wijnteelt in Limburg.

Ook plaatsbenamingen houden de herinnering aan de wijngaarden in ons Zuiden nu nog levendig.

We sommen er hier enkele op.:

1. De wijnbergh van Hanrath onder Kerkrade wordt genoemd in de leenboeken van Kloosterrade.
2. De wijngaertsbergh van Ulestraten behoorde eerst aan de Franckische koningen, die hem later schonken aan de abdij van Reims, die te Meerssen een proostdij had (schenkingbrief van koningin Gerberga uit het jaar 968).
3. De wijngaertsbergh tussen Valkenburg en Schin-op-Geul behoorde aan de heren van Valkenburg en was zeer bekend.
4. Wijngaardshof, later Wingerdshof onder Hoensbroek en onder Borgharen.
5. Wijngaardshof onder Ulestraten (aan de zuidzijde gelegen).

6. Wingerdsheg onder Oirsbeek, eveneens een helling op de zuidzijde gelegen, die toebehoorde aan de heren van het huis Doenrade.

In de dertiende en veertiende eeuw loofde de stadsraad van Aken prijzen uit voor hem die de meeste bunders wijnstokken in de omgeving der stad aanlegde.

Volgens artikel XVII der „oude caerte van Maestricht des jaars 1283” moest de standaardmaat voor wijn der stad bewaard worden in de Lieve Vrouwekerk aldaar.

In 1325 had zelfs Sittard nog enige wijnbergen tegen de zuidelijke hellingen van de Kolleberg. Hoensbroek had zijn heuvelhelling „Schurenwingerd” en de burgers van Maastricht hadden in de middeleeuwen wijnbergen in de buurt der stad; er is in 1508 daar nog sprake van.

De wijnoogst van het plaatsje Geulle was zo aanzienlijk dat er zelfs een wijntiende voor de Valkenburgse heer aan vast zat. In Valkenburg zelf, was een belasting op de vertapte wijn; er waren daar in 1454 nog vier zogenaamde „wijnhouders”.

Een enkele maal ontmoet men ook in Midden-Limburg nog een wijnberg. Zo wordt in een huwelijksakte uit 1457 gesproken van een wijnberg te Hertem met wijnpersen en „druyfhuis”.

Die berg bedroeg 22 roeden, die soms 30-40 „amen” wijn leverde, soms 20 amen per jaar.

Gulpen had keurmeesters van de wijn uit het vat; een bewijs, dat we ook hier met een centrum van wijncultuur te doen hadden. Het zogenaamde „wijnhuis” bevond zich te Wittem. De meeste wijnbergen waren eigendom van adellijke goederen, stiften of steden. Bij de keuring van de wijnmaat werd deze te Gulpen platgetrapt of stuk gegooid, als ze te klein bleek.

Over één der wijnbergen van Limburg, namelijk van die van de Heer van Valkenburg te Ulestraten hebben we meer gegevens. Het schijnt, dat die wijnbergen door de Heer tijdelijk verpacht zijn geweest. Dat blijkt uit de rekeningen van Jan van Wittem, drossaard van het land van Valkenburg en blijkbaar ook rentmeester uit het jaar 1439:

„Die wijngaarden van Valkenborch, groot drie bonre wijngarts, betaelt dyt jaer nijet, dewijl geenen wijn gewassen is. Ende is den wijngart oik so woest ende scendlich blijven liggen in den tijde, toen mijnheer van Mörse in den lande kwam zoe dat groete koste aengelecht is ter verbetering”.

We lezen dan ook, dat in 1440 flink aan de wijngaard werd gewerkt door vakkundig personeel; er werden aan de gebroeders Heyn en Lemken van Lantdorp 36 rijnse gulden uitbetaald, „die aangenomen hadden den wijngart van Valkenborch te repareren, mits conditie van dien te graven te rechten tijde, te gurdin(?), te poten, te stekken ende te binden soe ’t nodig is”.

De inwoners van Geleen hadden voor de heer van Valkenburg ook hun karwei te verrichten aan ’s heren wijngaard te Valkenburg:

„Ende is keurweyde in den bank van Geleen, dat, die wagen ende peerd hebben schuldig zijn te varen die wijngartsstekken van den bossche (Ravensbosch) naar den wijngaert, soe vele als men daartoe verobert”.

In 't jaar 1442-1443 bracht de wijngaard der heren van Valkenburg op 13 aemen wijns (boven de vulwijn) en 5 aemen rode en 8 aemen witte, alles samen verkocht voor 37 rijnse gulden en 3 „boddregen”.

De stad Maastricht had haar aparte besluiten genomen om haar wijngaarden te beschermen. Wie een wijngaard beschadigde of andere geteelde gewassen beliep, kon, als de schade groot was, als straf een beevaart belopen naar Sint Jacob de Compostella in Gallicië.

Wie na de druivenoogst van de wingerden bladeren plukte, denklijk als veevoer, beliep een boete van 3 goudgulden, mits de wijngaard duidlijk „gevrijd” was door het aanbrengen van een „vrijries” (een bos struikhout). In Maastricht kon men zijn eigen verbouwde wijn accijnsvrij verkopen, mits de druiven „in den bannen myle” gegroeid waren.

In 1531 bevroren voor dat jaar alle wijngaarden. In 1568 is nog sprake van rode en witte landwijn.

Nog enkele bijzonderheden omtrent wijnmaten, werklieden en de wijnhandel; de kleinste vergeleken bij onze tegenwoordige metrieke maten:

1 vierdel was 1 liter
1 aam was 24 vierdel
1 voeder was 6 amen.

Werklieden. 't Is merkwaardig en opvallend, dat onze werklieden in de wijngaard met sterk verlatiniserende namen genoemd worden. Een vinator = wijnman (deed alle vakwerk bij bewerking en oogst). Een vindeniator was een druivenplukker.

Uit oude rekeningen:

1453 hulp bij plukken van een plukker 3 boddregers.

Vinator voor $4\frac{1}{2}$ uur werk 16 boddregers + 2 vleguten

1458 Vinator voor 4 dagen een griffioen.

Voor het treden der druiven in het huis Kokarts 10 boddregers; aan de kuiper voor repareren der vaten 2 vleguten.

We besluiten deze weinige gegevens over de wijnbouw met even te vertellen, hoe deze na de 16e eeuw verlopen is.

Toenemende import van betere wijnen dan onze Limburgse landwijn, de vele oorlogen, ziekten in de wijnstokken, die men maar gebrekkig wist te bestrijden. Dat alles werkte samen om de teelt van wijn te doen ophouden.

De wijnhandel in het oude Maastricht heeft nog lang gefloreerd, ofschoon toenemend bier- en jenevergebruik in de 16de en 17de eeuw de bloei niet in de hand werkten.

De wijnluyden uit de goede oude tijd moesten onder eed beloven de wijn volgens „proef” aan de kroesmeesters te verstrekken, zonder te „mengelen”, uit te tappen op straffe voor falsaris te worden gehouden en „arbitairlijk te worden bestraft”. Dit beroep van kroesmeester werd blijkbaar uitgeoefend door de meer deftige burgerij, want de meeste wijnluyden hebben tot families behoord, waaruit de magistraat der stad werd samengesteld. In Luik en Keulen was het evenzo.

Reeds in 1526-1527 voerde Maastricht in 306 voeder, 285½ aam en 346 vierdel; voor die tijd zeer veel. Hiervan werd ruim $\frac{3}{4}$ deel in de stad zelf vertapt in de taveernen. Denken wij er echter aan dat de stad een drukke handelsplaats was met veel vreemdelingenverkeer. Ten slotte noemen we nog even de „vernen” wijn; dat was wijn, 't jaar tevoren gewonnen. Om deze te mogen vertappen, moest buiten het wijnhuis een schoof stroo uithangen bij wijze van uithangbord. Pas dan was het vertappen van „vernen” wijn geoorloofd. Zal langs de heuvelen van Limburg nog eens een moderne nieuwe wijnteelt opbloeien; men hoort dit bij geruchte.

W. J. VROMEN †

EMILE ERENS

en zijn „Limburgsche Novelle”

Evenals de haute couture is de Nederlandse literatuur onderhevig aan mode: enkele romans en verhalen zijn modern, de andere ouderwets. Een werk dat rond de eeuwwisseling werd geschreven in de stijl van de Tachtigers, met veel impressionistische trekjes, geldt in onze tijd als antiek. Toch moet men niet uit het oog verliezen, dat elke auteur schrijft voor zijn publiek dat die mode kent en waardeert. Misschien komt men tot de juiste waardering van de schrijver, als men zijn werk (her)leest als historisch document.

Het lijkt erop alsof de gebroeders Frans en Emile Erens in de literaire vergetelheid raken. Letterkundige tijdschriften en handboeken besteden nauwelijks meer aandacht aan hen, een enkele bloemlezing vermeldt hun namen in de kleine druk aan de voet van de bladzijde. Bovendien blijkt Emile wel erg stiefmoederlijk behandeld te worden door de critici. Een summier onderzoek van handboeken en tijdschriften toont aan, dat Anton van Duinkerken een korte studie aan de hagiograaf Emile Erens wijdde in het april-nummer van „De Gemeenschap” van 1935 ¹⁾. We moeten tot 1950 wachten voor we weer een uitvoerig artikel over hem tegenkomen. Bij de vijfentachtigste verjaardag van de schrijver publiceerde André Munnichs een conscientieuze studie onder de titel „Emile Erens” in „Roeping”, 1950, blz. 65 t/m 96. Ook de Katholieke Illustratie besteedde aan-

dacht aan de vijftiendag van de bloemkweker en hagiograaf. Zij stuurde een verslaggever naar de Limburger op „t Oude Slot” te Heemstede, waar Erens ook vaak zijn broer Frans, Lodewijk van Deyssel en P. H. van Moerkerken ontving²⁾, en publiceerde diens verslag in het nummer van 10 februari 1950. Het spuurwerk naar zijn naam in de literaire handboeken lijkt op het zoeken naar de spreekwoordelijke naald in een hooiberg. Het negende deel, verzorgd door Prof. Dr. W. J. M. A. Asselbergs, uit de „Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden”, onder redactie van Prof. Dr. F. Baur, schenkt enige aandacht aan het oeuvre van Emile Erens op blz. 298. Dit doet ook in één alinea het vierde deel van Knuvelders „Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde”³⁾. Zelfs enkele encyclopedieën achten het niet beneden hun waardigheid de geboorte- en overlijdensdatum van de Schaesbergse schrijver van heiligenlevens te vermelden, alsmede in chronologische volgorde diens belangrijkste scheppingen. De „Katholieke Encyclopedie”, de „Grote Winkler Prins” en het „Lectuur-Repertorium” nemen zijn antecedenten op.

Het is echter erg hinderlijk dat in die verstrekte gegevens verschillende fouten zijn geslopen. Zo vermeldt Knuvelders Handboek (volgens de advertentie onmisbaar voor studerende) dat Emile in 1884 in Schaesberg werd geboren. Het doopregister van de Schaesbergse parochie St.-Petrus en Paulus leert ons dat daar op 27 april 1865 werd gedoopt Maria Emilius Josephus Hubertus Erens. Het „Lectuur-Repertorium”⁴⁾ maakt het ook bont, daar deelt men ons mee dat Emile geboren is op 27-4-1865 „Op de Kamp”; dit is correct, maar welke Belg of Hollander weet waar de gemeente „Op de Kamp” ligt? Neemt de ijverige lezer de moeite om ook Frans Erens’ personalia na te zoeken, dan ontdekt hij in dezelfde auteurslijst de gemeente Schaesberg als plaats van geboorte. Volgens het „Lectuur-Repertorium” is de jongere broeder van Frans Erens gestorven in Heemstede op 15-4-1951. Anderen weten terecht 16 april 1951 te vermelden, controleer maar de gevelsteen van zijn geboortehuis⁵⁾. Doelbewust wil ik niet het hele werk en ook niet de hele bundel „Korte Verhalen” van Emile Erens bespreken, die in 1906 bij Van Looy in Amsterdam verscheen, maar slechts de twee Limburgse novellen eruit. Hier valt de couleur locale het sterkst op en hier kan men de verbondenheid van de auteur aan zijn geboortegrond het duidelijkst demonstreren. Mijn beschouwing bestaat dus voor een groot deel uit een omtrekkende beweging buiten het kunstwerk om, een vorm van „extrinsic approach” dus.

De eerste „Limburgsche Novelle” met als ondertitel „De Schoenmaker” is de langste, zij beslaat de pagina’s 18 tot en met 49 en wordt in vier stukken onderverdeeld. Er wordt van een schoenmaker Klaas Jenkens uit Eygelshoven verteld, die verliefd is op Antje, de pronte dochter van Rothans uit Rimborg. Tijdens een mosselpartij in een Duitse herberg krijgt de eenvoudige Klaas een concurrent in Frits Langen, een kantoorklerk van de „Wurmthaler

zandgruben”, die de Rimborgse het hof maakt. Wanneer Klaas bemerkt dat zij er een tweede minnaar op nahoudt, wordt hij vreselijk jaloeers en maakt haar bittere verwijten. Op een zondagavond wacht hij samen met Antjes broer de keurige Duitse heer op en slaat hem in de buurt van de Worm bewusteloos.

„Mieke” is de titel van de „Limburgsche Novelle” II, is minder omvangrijk van blz. 50 t/m 63 en bestaat uit drie delen. Hierin vernemen we de geschiedenis van de boerenmeid Mieke Steen, die op de Heihof werkt bij boer Loeven. Ze is zwanger en „moet” trouwen met Willem, de zoon van haar meester, maar deze jongeman probeert zijn schuld te verdoezelen door een arbeider over te halen met Mieke te huwen. Na haar weigering van dit „gentleman’s agreement” verlaat zij de hoeve, wordt door haar ouders verstoten en woont dan in een stal, waar zij het kind baart. Wanneer Mieke hoort dat Willem met een rijke vrouw gaat trouwen, loopt zij naar Brunssum en toont Willem, die bleek van haar wegloopt, hun kind. ’s Winters vindt men Mieke dood in de stal.

Couleur locale:

Beide verhalen zijn duidelijk gesitueerd in het Zuidlimburgse landschap van Worm en Brunssummerheide. Heel traditioneel opent de schrijver het verhaal van „De Schoenmaker” met tijd- en plaatsbepaling. Het dal van de Worm tijdens een gure maartse bui wordt in enkele zinnen de lezer voor de geest geroepen.

„Een dikken knevel stroef neer over den mond, den breeden vilthoed schuins op het hoofd, volgde Klaas Jenkes, de schoenmaker, het voetpad langs den oever der Worm, een kleine rivier in het zuiden van Limburg, die de grens is tusschen Deutschland en Nederland.

’t Was op een Zondagnamiddag in Maart en Klaas ging naar een meisje in Rimborg, een dorpje diep in het dal der Worm. Het regende. Over vale weilanden trokken de regens in grijze vlagen. Leelijke geelgrijze wolken dreven laag over het dal. Stormende winden huilden in hooge wilgen langs de rivier. En beneden onder het loeiende takkengezwai klotsten zwaar de vuile zwarte wateren der Worm. Klaas volgde de lijn der boomen, die, kronkelend grijs, in de verte den loop van het riviertje toonde.” (blz. 19)

De tocht langs de Worm is naar de realiteit geschreven: de hoge wilgen langs de kronkelende rivier, het vuile zwarte water, het klaterende water van een molen aan een zijbeek, en in de verte Rimborg met de kerk en huisjes met strodaken aan het water en hoog tegen de helling van het dal. Hier mag erop gewezen worden dat Emiles oom, Frans Joseph Erens (1822-1890), pastoor van Waubach was, en zich later terugtrok in Rimborg, waar hij ook

begraven ligt ⁶). Als Klaas met Antjes broer aan de strafexpeditie begint tegen Frits Langen, die in café Raats zit, passeert hij de kerk en volgt er deze flits:

„De kerk stond hoog in het bleeke, stofgrijze licht, alleen te midden der tallooze witte kruisjes, op het kleine kerkhof. Op de geschilderde ramen glommen zachte kleuren, vage vormen en gewaden van heiligen; 't was van den weerschijn der godslamp die binnen brandde op het koor.” (blz. 47)

Het tweede verhaal vertoont dezelfde klassieke opening van exacte plaatsbepaling. De kerk van Brunssum wordt tot in details beschreven; hiervan legt de eerste alinea reeds getuigenis af.

„In de witte kerk van het dorpje Brunssum straalde de ondergaande zon. Twee groote figuren van apostelen, in bonte kleeding, stonden op het glas der ramen te gloeien in de naakte witheid. Op het altaar, waar 't reeds donker werd, blonk het koper en verguldsel der versieringen. En, als een groote robijn, brandde op het koor de godslamp die neerhing van de gewelven. Weinige menschen zaten midden in de kerk en wachten op den geestelijken om te biechten.

Vrome stilte was 't en ernstig stonden de gezichten der bidende boeren en boerinnen. Slechts nu en dan klonken luide op den steenen vloer de klompen van nieuw aankomende biechtelingen en van buiten, als van heel verre, kwamen vroolijke stemmetjes van kinderen die speelden.” (blz. 50)

Het is voor ons heel interessant om de beschrijving van de oude kerk in Brunssum te analyseren. Er is sprake van een witte kerk, van witte kerkwanden; twee grote apostelfiguren op het glas der ramen; stenen vloer en koperen versieringen aan het altaar. Is dit een nauwkeurige weergave van het interieur van de Gregoriuskerk aan de Dorpstraat, het huidige Unitasgebouw? Uit gesprekken met oude mensen in Brunssum bleek mij dat er twee beelden van de apostelen Petrus en Paulus achter in de kerk op het oksaal stonden. Erens' beschrijving suggereert dat de apostelen kleurige gewaden droegen op gebrandschilderde ramen.

Op pagina 51 wordt er gewag gemaakt van de „Heihof”, die zoals ingewijden weten aan de rand van de Brunsummerhei ligt. Velen weten echter niet dat Frans Erens op de „Heihof” heeft gewoond; bij het uitbreken van de wereldoorlog moest hij Duitsland verlaten en hij woonde toen bij Emile in Heemstede, in 1920 was hij op de „Heihof” woonachtig ⁷).

De schutterij viert in het tweede deel van de zoëven genoemde novelle feest in Brunssum (blz. 54). Hier treffen we een Limburgs volksfeest aan, dat Erens in enkele alinea's raak weet te schetsen. De gewichtige generaals die met „witte wapperende vederhoeden en glanzende oranje-epauletten” rond de stam met houten vogel para-

deren; de schutters in hun bont gestreepte uniformen; de purperen vaandels vol rinkelende medailles. Op de tafels in de feestweide staan de bierglazen en rond die tafels zitten boeren en boerinnen. Het is bekend dat Brunssum enkele stoere schutterijen kende o.a. St.-Gregorius, St.-Peter en Paulus en St.-Sebastiaan. Het is natuurlijk maar de vraag of een van de drie model stond, daar de beschrijving mij ook sterk herinnert aan de mémoires van Frans Erens, waarin hij vertelt over de decoratieve figuur van hun knecht Mathies, die generaal was van de schutterij van Nieuwenhagen. Emiles broer schildert in alle luister de knecht in diens schutter-zijn, blz. 20 en 21 van „Vervlogen Jaren”, 1938. Ook daar is er sprake van generaalssteek met pluimen en van ’n sabel. Het schuttersfeest met vogelschieten in de novelle „Mieke” wordt met Pinksteren gehouden. Als ik mij niet vergis, vierde de Schaesbergse schutterij St.-Hubertus ook feest en hield zij dan wedstrijden, dus met Pinksteren. Vallen hier Schaesbergse en Brunssumse gebruiken samen?

In de novelle „De Schoenmaker” leren we een oud gebruik kennen als Klaas Jenkens de familie Rothans bezoekt. Mina en Antje verkeren in grote spanning omdat ze nog niet weten op wie van beide zusters Klaas zijn welgevallig oog heeft laten vallen.

„Nu haalde Klaas een sigaar uit zijn jas. De meisjes zagen het, kleurden hoog rood in zenuwachtige spanning want zij wisten volgens het gebruik, dat zij, aan wie Klaas het vuur zou vragen het meisje zijner keuze was. De lach was vervlogen, een plotselinge stilte was er gevallen, toen Klaas langzaam ernstig de punt van zijn sigaar beet. „Geef me wat vuur, Antje”, sprak hij dan stil, toen Antje hem voorbij ging.” (blz. 24)

Misschien was dit specifiek Limburgs, wat men niet van de mosselpartij op blz. 29 kan beweren, daar dit niet tot de zuidelijke contereien beperkt is gebleven. In Merkstein aan de overkant van de Worm geeft de herbergier, Antjes zwager, een mosselpartij; men kan er gratis mosselen met boterhammen eten, „doch de mosselen waren gepeperd en de brandende dorst der gasten stelde den herbergier schadeloos voor de mosselen”.

Men kan zich afvragen of de beide verhalen zich ook door dialectische eigenaardigheden onderscheiden. Het meest opvallend is dat de dialoog (c.q. de directe rede) in het A.B.N. gevoerd wordt. Dit staat in duidelijke tegenstelling tot de dialoogbehandeling van de Vlaamse tijdgenoot Cyriel Buysse (1859-1932); deze immers laat de eenvoudige dorpelingen en aanzienlijke burgers hun eigen Vlaams of verfranst dialect spreken.

„En hij zei het de boer, niet ruw meer, maar beslist:
„t En es nie meugelijk, 'k 'n kan d'r niets an doen! 'k 'n Kan die meinschen deur da were nie mier buite joagen”⁸⁾).

Toch is er één plaats in „De Schoenmaker” waar we op een dialect-

tische dialoog stuiten (pag. 21), wanneer men in huize Rothans vraagt wie er binnenkomt.

„Jenkens uit Eigelsen”, zei Klaas.

Overigens is dit geen onverdacht plaatselijke uitspraak, want die luidt „Eégelse”. Erens' taalgebruik vertoont wel dialectische trekjes, maar het is mij niet geheel duidelijk of hij hiermee de couleur locale wil aangeven. Zonder veel moeite kan men Zuidlimburgse invloed bespeuren in: schermen i.p.v. paraplu's, blz. 20; zwartbrood-boterhammen, blz. 30; zich geworden, blz. 34; slodderend, blz. 45.

Uiterst opvallend is de overeenkomst met de korte verhalen van zijn broer Frans. De bouw van „De dingen, die naderen” en „De geheimzinnige keten” uit „Vertelling en mijmering”, Roermond, z.j. (1922) vertoont op vele punten parallelen met de „Limburgsche Novelle”. De Erensen hebben een voorkeur voor de alwetende verteller, die chronologisch in het preteritum vertelt. Frans Erens onderbreekt de chronologie een enkele maal om in een flash back de situatie te verduidelijken: De plaats van handeling in de vier verhalen is telkens Zuid-Limburg, in „De dingen, die naderen” zelfs De Lichtenberg, nabij De Kamp in Schaesberg.

Tot slot moge de lezer zelf de „klassieke” opening van de laatstgenoemde novelle vergelijken met de hogerop geciteerde van Emile Erens. Beide broers schetsen eerst ruimte en tijd waarin de handeling zich zal voltrekken.

„Het was een winteravond, een avond van December. Het was al bijzonder vroeg donker dien dag, want in de laatste dagen waren de wolken niet van de lucht, zware loodkleurige wolken, die opkwamen aan het zuid-westen en naar den noord-oostelijken kant van den hemel dreven.

In een gehucht op een hoogvlakte in zuid-oostelijk Limburg stond het kleine huis, in welks gevel op zij een groote poort was aangebracht. De poort gaf toegang aan de karren, die de klaver aanvoerden en de tarwe en de rogge en de haver. In de poort was een deur gesneden met ijzeren handvat.

” (blz. 5)

Marie Koenens collega, Maria Viola, was zeer ingenomen met Emile Erens' schetsen; André Munnichs kon in 1950 de „Korte Verhalen” wel waarderen en vindt het boek „eigenlijk een bundel proza-gedichten”. Ook wijst hij op de bron van de twee Limburgse verhalen. „Van langere adem zijn voornamelijk de opgenomen Limburgse novellen, verhalen die Emile Erens fragmentarisch uit de mond van eenvoudige Schaesbergse dorpslieden had vernomen, maar die in de geest van Emile bleven hangen en er samengroeiden tot een groter geheel”. Het „Lectuur-Repertorium” slaat de plank wel ver mis met Emile Erens te karakteriseren als schrijver van „voortreffelijke hagiografieën, alsmede verhalen, welke echter een ernstig voorbehoud wettigen”. Het zou de strenge samenstellers sieren wanneer zij een andere omschrijving kozen en wanneer zij die

verhalen die een ernstig voorbehoud vragen eens aanwezig in de bundel. Het is mijn stellige overtuiging dat deze anno 1971 niet meer te vinden zijn in een bundel van het jaar 1906.

Overigens ben ik nog steeds van mening dat het een grof schandaal is, dat de gemeente Schaesberg het geboortehuis van Frans en Emile Erens inmiddels heeft afgebroken.

F. A. M. M. WETZELS

- 1) Anton van Duinkerken, Over Emile Erens; in: De Gemeenschap 1935, blz. 247 t/m 249.
Dr. Gerard Knuvelder laat dit artikel in een voetnoot op blz. 361 van zijn handboek abusievelijk in 1933 verschijnen.
- 2) Mr. Frans Erens, Vervlogen jaren; Den Haag 1938, foto tegenover blz. 129.
- 3) Gerard Knuvelder, Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde; 's-Hertogenbosch 1961², blz. 361.
- 4) Joris Baers, Lector-Repertorium, een auteurslijst bevattende 23.000 bibliografische nota's, samengesteld door het Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen; Antwerpen-Tilburg 1952, blz. 849, deel I.
- 5) Onlangs, op 6 juli, kon ik vaststellen dat die gevelsteen boven de ingang was verdwenen.
- 6) F. X. Schobben, 150 jaren Parochie Waubach; 18 jaren pastoraat H. Peters; in: Het Land van Herle 1969, blz. 138.
Harry G. M. Prick, Vervlogen Jaren, Mr. Frans Erens; Zwolle 1968, blz. 465.
- 7) Harry G. M. Prick, o.c. blz. 466.
- 8) Cyriel Buysse, Grueten Broos;
uit: „Van arme mensen”; Brussel-Amsterdam 1901.
- 9) André Munnichs, Emile Erens; in: Roeping 1950, blz. 69.

Hommage aan een vergeten man

Door het lezen van een gedicht, hetgeen mij onlangs onder ogen kwam, werd mijn aandacht wederom op een in de vergetelheid geraakt Limburger gevestigd, dr Felix Rutten, een dichter naar behoren en een prozaïst waarop wij Zuid-Limburgers terecht wel een beetje trots mochten zijn dat we hem hadden, want hij is inmiddels niet meer.

In hoge ouderdom stierf hij, ver van zijn geliefd Limburg, in het eeuwige Rome.

Ver van zijn Limburg, hetwelk hij niet meer wilde terugzien, omdat dit Limburg hem vreemd was geworden, volgens zijn zeggen.

Hij had nog steeds dat beeld van onze provincie voor ogen zoals het was vele jaren geleden. 'n Landstreek vol van romantiek en oude dorps- en stedsgebruiken, vol eenvoud en nog veel onbedorvenheid van natuur en gemeenschap. Waar het goed toeven was ondanks de mindere welvaart en de dagelijks weerkerende zorg

voor het leven van groot en klein. Waar eenieder nog content scheen te zijn met datgene wat men had of wat men kon verwerven. Een land dat ondanks zijn achtergebleven staat hem na iedere reis in den vreemde weer die rust kon geven die hij elders niet kon opbrengen.

Dit getuigde hij onophoudelijk in zijn proza en poesie, vele malen weer en hij werd er nimmer zat van het te doen.

Hierboven schreef ik het woord wederom neer, om aan te duiden dat ik in herhaling treed.

Toen was het een Rutten, welke ik door het lezen en herlezen van een boekwerkje uit de reeks „ons mooie Nederland” ervoer als een weergaloos chauvinist in de goede zin van het woord. Hij lepelde mij mijn geboortestreek in als zalig zoete brei.

Hij beschreef ons mooie gewest ten voeten uit, laat ik maar gerust zeggen: stapvoets, uit het gemoed van een wandelaar die zich lichtvoetig van plaats tot plaats begeeft, langer of korter verwijlend in dorp of stad, op heuvels of in dalen. Die een zonsondergang langs de Maas in het noorden beschreef als ware hij op datzelfde moment aan het strand te Napels. Een waar droomverhaal kon hij scheppen over iets zo simpels als het van veraf aangewaaide geluid van hondegeblaf, het vage gedender van een veraf treintje in een mistig avonddal.

Bij zijn wandeltochten rook men in het najaar het brandend aardappelkruid in het avondrood en waadde men met de voeten in een lichte nevelsluier die over velden langs een bosrand hing. Een magiër, omdat hij de lezer met zoveel woorden als hij nodig vond een illusie wist te verschaffen die hem bij tijd en wijle het gevoel gaf, dat hij in het aardsparadijs leefde en hem dan dronken wist te maken aan het schone land rondom hem!

De andere - meer bekende - Felix kon dit ook zo goed. Zij gingen somwijlen tekeer als ware wellustelingen, die hun gasten niet genoeg konden bieden van dat wat hen zo overdadig omringen deed. Hij, onze Felix, was het die uitmuntend de kunst verstond - het zij nogmaals gezegd - om uit het vrijwel niets toch iets te toveren. Die uit wolken bergen schiep, die van een dorpskerk een kathedraal wist te maken en van een ruiselend beekje een machtige bergstroom, als ware het zijn Maas, om van deze laatste maar te zwijgen wat hij daarmee zou doen!

Een duivelskunstenaar in de goede zin van het woord.

Toch deed hij de werkelijkheid nooit pijn. Hij veranderde alleen de kleur in een tere tint, zodat men zich in deze schemer thuis kon voelen als in een warm donzig bed. Hij schaafde en polijste als een vakman, als een schrijnwerker dat doet met zijn werkstuk. Hij was een kunstschilder met woorden en een groot deel van zijn palet bestond uit Limburg met een eindeloos gamma aan klankkleuren voor op vele bladen papier!

Hij kreeg er nooit genoeg van om romanticus te spelen, hetgeen

zeker de oorzaak kan zijn geweest tot de vlucht uit zijn geboortestreek.

Weg, vele jaren geleden, voordat hij Limburg zag veranderen, wat toen uit noodzaak te gebeuren stond. Voordat hij het dal aan de voet van de Geulse Schrieversberg zich zag vullen met de rook van fabrieken. Voordat grote delen van Limburg - het zuiden niet in het minst - gingen ruiken naar een betere toekomst, die ook weer kan keren in het tegendeel zoals wij thans ervaren.

Hij is er nooit meer teruggekeerd. Gelukkig voor hem, want hij zou niet meer van de schrik bekomen zijn. Hij zou zijn - hem maar steeds weer vergetend - Sittard niet meer herkennen en het Maasdal zou hem niet meer bekoren. Hij zou zich verschrikken van het eens zo bekoorlijke land van Herle, nu nog maar vijftig jaar geleden! Zijn ongebaande wegen zijn inmiddels autostrada geworden. Zijn holle weg van weleer heeft veel van een voor hem vreemde Mergellandroute, feestelijk door een - inderdaad - veelgeprezen algemene nederlandse bond door stad en dorp geleid, vol gas en lawaai op gulden zomerse Palliterdagen, dat beetje wat men had ook nog ontsluitende voor eenieder, of men het waard is of niet.

Wij, zijn achterblijvers in Limburg, zullen langzaam maar zeker op ons thans nog veilig achterplaatsje worden teruggedrongen, waar het dan nog een tijdje is vol te houden. Niet lang meer, want de tijd dringt ook daar!

Wat was en is er aan te doen?

Het is de zware tol van de vooruitgang die wij thans betalen en die Felix Rutten niet heeft hoeven te derven. Gelukkig deze man, die de weg van zijn gevoel mocht volgen, ik gun hem dit van harte, want hij schonk mij en ons allen de vruchten van zijn verblijf bij ons en van zijn kluzenaarschap aan de oever van de Tiber. In vele, vele woorden die hij ons achterliet en waarvan ik U enkele niet wil onthouden die handelen over een tijd waarop wij ons weer spoedig kunnen verheugen.

Zomer

De daag is in sjaop gevalle
Wie 'n langzaam verruuzlende roos
E hommelwaer is in opkoms
Esof, nao de hitz van huuje,
Dat waal neit angesj koos.

De zilvere sjmik van de bliksem
Sjleit wuistig door hoes en haof
En den donder, wie oetgelaote,
Betrapelt zien orgelpedale
Om mich bang te make, zo graof.

Sjtaekt de gewiede kaers aan
En kroetwösj op 't keukevuur!
Wo de elemènte te keer gaon
Höb veer gein anger woopes
Taege 't raoze van de natuur.

Sjtreng luu aevel blieve neit doere.
Zo nump auch dit weier zien enj.
Sjuuft noe de gardiene mer aoep!
Dan konne veer röstig gaon sjaope
Weier sjwiege de wènj.

L. SCHELBERG

Nog éénmaal:

Paul Cajus van Hoensbroeck

ex-jezuit

In onze korte verhandeling over Paul Cajus van Hoensbroeck als ex-Jezuit (Land van Herle 1970) kan men de vraag lezen: „waaróm de Jezuitenorde twintig jaren wachtte om te antwoorden op de aanvallen en aantijgingen van haar ex-orde-lid?”

Men zou ook een tweede vraag kunnen stellen: „waaróm liet zij in 1913 een verweerschrift verschijnen van de hand van Robert van Nostisz-Rhieneck (S.J.)?”

Wij hebben diens stellingen tegen Paul Cajus van Hoensbroeck - althans voor zover in onze korte verhandeling van belang - aangehaald en wij verwijzen daarvoor naar de bladzijden 86 en 144/145. Paul Cajus van Hoensbroeck had zijn talrijke publicaties tégen orde, R.K. Kerk en Pausdom in de jaren 1893-1913 met Jezuitische en juridische scherpzinnigheid geschreven. Zijn geschriften gingen telkens in tienduizendtallen vooral bij de adel en intellectuelen van hand tot hand en werden in de wereld van protestanten en vooral van katholieken met belangstelling gelezen. Wij memoreerden bladzijde 147 dat méde om deze reden „reeds” in 1906 in Nederland door de Apologetische Vereniging Petrus Canisius via kapelaan Hoosemans te Rijswijk in een brochure stelling tegen hem genomen was. Dat geschrift moet bij de orde der Jezuiten wel bekend geweest zijn.

Paul Cajus van Hoensbroeck behoorde tot de hoge duitse (rijks-) adel. Om dit feit werden zijn geschriften ook populair gemaakt, want er verschenen naast de oorspronkelijke ook vólksuitgaven.

Naar onze mening heeft de orde met een reactie gewacht tot zij in haar gelederen een schrijver had die volgens zijn geboorte „even hoog aangeschreven” stond als Paul Cajus van Hoensbroeck. Zij vond deze in de persoon van Robert von Nostisz-Rhieneck als rijksgraaf behorende tot de hoge oostenrijkse adel. Een tweede reden om juist déze schrijver aan te wijzen vond de orde n.o.m. in de omstandigheid, dat 'n zekere verwantschap bestond tussen deze rijksgraaf en de „chef-de-famille” der van Hoensbroecks namelijk met Wilhelm, rijksgraaf en markies von und zu Hoensbroech, wonende op kasteel Haag (Geldern), oudste broer van Paul Cajus, want diens schoonmoeder was een geborene von Nostisz-Rhieneck met de titel rijksgravin.

Een geschrift van díe hand komende zou des te geloofwaardiger zijn en wellicht de weg vinden die ook de geschriften van Paul Cajus van Hoensbroeck gegaan waren. In de gedachtengang der orde was dit wel een verstandige tactiek.

Wij trekken althans deze naar onze zienswijze voor de hand liggende conclusie en ter illustratie geven wij hierbij een zeer summiere genealogie waaruit de verwantschap moge blijken.

Alfred Candidus Ferdinand

Vorst zu Windisch-Graetz

* 1787 † 1862

(Oostenrijks veld-overste - bekend wegens het onderdrukken in 1848 van de oproer in Wenen waar hij met medogenloze wreedheid optrad)

X 1814 met

Maria Eleonora gravin von Schwarzenberg

↓

August Nicolaas

Prinz zu Windisch-Graetz

* 1828 † 29 Augustus 1910

(Keizerlijk overste en -kamerdienaar)

X 1853 met

Wilhelmine rijksgravin von Nostisz-Rhieneck

(Stern-Kreuz Dame en paleisdame der keizerin van Oostenrijk)

↓

Eleonore

prinses zu Windisch-Graetz

X 28 Oct. 1877 in Wenen met

Wilhelm rijksgraaf en markies von und zu Hoensbroeck

* 1849 † 13 Februari 1922

(oudste broer van Paul Cajus van Hoensbroeck)

P. A. H. M. PEETERS

Johann Bernhard Hermann Weyerhorst

Stichter van de Limburger Koerier te Heerlen

In de bibliotheek van het Rijksarchief in Limburg worden enkele losse nummers van het „Weekblad van Heerlen” van de jaren 1846-47 bewaard. Bij ieder nummer wordt vermeld „Gedruckt bij Hermann Weyerhorst, te Heerlen”. Als op 3 april 1847 het eerste nummer van „Der Limburger Courier” uitkomt staat op de laatste bladzijde van dit nummer „Verlegt und gedruckt unter der Verantwortlichkeit von Hermann Weyerhorst, in Heerlen”. Van de jaren 1847-1851 zijn jammergenoeg maar een klein aantal nummers in de bibliotheek aanwezig. In nummer 11 van de eerste jaargang, 12 juni 1847, vindt men nog de bovengenoemde mededeling. Jammergenoeg ontbreken de nummers 12 tot en met 18. Als op 7 augustus 1847 nummer 19 verschijnt is niet Hermann doch M. Weyerhorst verantwoordelijk voor de uitgave. De vermelding „Druck und Verlag von M. Weyerhorst” wordt vermeld tot en met nummer 33 van het jaar 1853, te weten 13 augustus. In nummer 34 wordt vermeld „Druck u. Verlag von Wittwe Weyerhorst”. In dit nummer kan men op de laatste bladzijde de „Todes-Anzeige” van J. B. H. Weyerhorst vinden. De tekst van deze aankondiging, groot gedrukt in een zwart kader luidt als volgt: „Am 2. Juli 1853, Abends gegen 6 Uhr starb zu Oshkosh in Nord-Amerika, im Alter van 69 Jahren, nach langem Leiden, gestärkt mit den heil. Sacramenten der Sterbenden und voll Ergebung in Gottes Willen, unser geliebte Gatte und Vater JOHANN BERNHARD HERRMANN WEYERHORST. Diese schmerzliche Nachricht widmen wir seinen und unsern Freunden, die die Bitterkeit unsers Verlustes, die wir ohnedies nicht ausdrücken und in der wir nur Trost vom Lenker des Schicksals hoffen, erlassen. Heerlen, 21. August. Verwittwete Weyerhorst nebst Kindern”.

Vanaf 1852 is „der Limburger Courier” tot en met 1898 compleet aanwezig in de bibliotheek van het Rijksarchief. Tot 3 april 1858 is de weduwe Weyerhorst verantwoordelijk voor de uitgave van het weekblad. Met ingang van laatst genoemde datum verschijnt het weekblad onder verantwoordelijkheid van Karl Weyerhorst „Druk und Herausgabe von Karl Weyerhorst, zu Heerlen”.

Johann Bernhard Hermann Weyerhorst heeft met zijn kinderen Franz en Josephine na 12 juni 1847 Heerlen verlaten en is uitgeweken naar Noord-Amerika. Bij de huwelijksbijlagen van zijn dochter Francisca Weyerhorst, die te Brühl in november 1857 huwde, is een afschrift van zijn overlijdensakte uit Amerika aanwezig. De tekst van deze akte luidt als volgt: „Ik ondergetekende Fredereger op Blackwolf Winebago County in den staat Wisconsin Nordamerika,

geve hiermede mijn ambtelijk getuigeniss, dat de Heer J. B. H. Weyerhorst den 2 julij in den ouderdom van 69 jaaren an vervall van krachten overleden is, ten huize zijner kinderen Frans en Josephine Weyerhorst. State Wisconsin Winebago County Blackwolf d. 12 december 1853 (w.g.) W. Gadden Justice of the place". Josephine is zeer waarschijnlijk naar Europa teruggekomen, want in 1880 woonde haar man met 2 minderjarige kinderen te Dortmund (D.).

Daar op bladzijde 64 van het Land van Herle (nr. 2 1971) enige onnauwkeurigheden voorkomen betreffende de genealogie van de familie Weyershorst volgen hierna meer bijzonderheden over het echtpaar Weyerhorst-Herff.

Johann Bernhard Hermann Weyerhorst, geboren Hartrath (D.), koopman, later winkelier en boekdrukker te Heerlen, uitgever van het „Weekblad van Heerlen” en „der Limburger Courier”, week in 1847 met twee kinderen uit naar Noord-Amerika; aldaar overleden te Oshkosh op 2 juli 1853, gehuwd te Geilenkirchen 28 augustus 1810 met Margaretha Herff(s), geboren Geilenkirchen 19 februari 1790, koopvrouw en boekhandelaarster te Heerlen, uitgeefster van „der Limburger Courier” van juni-juli 1847 tot 3 april 1858, overl. Heerlen 25 maart 1880. De laatste jaren van haar leven was zij blind, dit blijkt uit het testament dat zij op 16 maart 1876 te Noorbeek voor notaris Balthasar Joseph Borghans verleed.

Uit dit huwelijk werden geboren:

1. Marguerite Louise Weyerhorst, Geilenkirchen 25.11.1810, jong overleden.
2. Helene Weyerhorst, Geilenkirchen 26.1.1812, koopvrouw, overl. ongethuwd Heerlen 6.2.1875.
3. Friedrich Weyerhorst, Geilenkirchen 30.8.1815, jong overleden.
4. Josepha Weyerhorst, Geilenkirchen 21.4.1816, jong overleden.
5. Josepha Weyerhorst, Geilenkirchen 29.4.1820, in 1847 met haar vader vertrokken naar Noord Amerika, overl. vóór 25 maart 1880, geh. met Christiaan Rössler, in 1880 beambte wonende te Dortmund. Uit dit huwelijk 2 kinderen, die in 1880 nog minderjarig waren t.w. Fritz en Elisabeth Rössler.
Clara Weyerhorst, Geilenkirchen 12.10.1823, winkelierster, overl. ongethuwd Heerlen 2.2.1878.
6. Clara Weyerhorst, Geilenkirchen 12.10.1823, winkelierster, overl. ongethuwd Heerlen 2.2.1878.
7. Franz Weyerhorst, Geilenkirchen ± 1827, landbouwer, week in 1847 uit naar Noord Amerika en was in 1880 als landbouwer woonachtig te Oshkosh.
8. Franziska Weyerhorst, Geilenkirchen 1831, geh. Brühl (D.)

nov. 1857, de beide huwelijksafkondigingen hadden te Heerlen plaats op de zondagen 1 en 8 nov. 1857, met Jean Martini, geb. 1827, boekbinder, zoon van Hendrik en Gertrud Weiser.

9. Carl Weyerhorst, Geilenkirchen 9.3.1834, uitgever van „der Limburger Courier” van april 1858, boekdrukker en boekhandelaar te Heerlen, overl. Heerlen 11.2.1905, geh. ald. 6.5.1858 met Maria Louisa Adeleide Bloem, geb. Woensel 22.11.1834, overl. Maastricht 19.7.1891, als gescheiden echtgenote van Carl Weyerhorst, dr van Joannes Henricus Bloem en Isabella Maria Nihoul.
10. Else Weyerhorst, Geilenkirchen 6.4.1836, overleden Heerlen 31.5.1881, geh. ald. 13.11.1867 met Jacob Peter Hubert Hoïng, geboren Aken 4.7.1836, boekbinder, overl. Heerlen 11.1.1886, zn van Peter en Maria Anna Gierlings.

J. H. J. GULIKERS

Een met geweld verstoorde Socialistische propagandatocht in 1893 te Heerlerheide

Op 18 november 1919 overleed Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een voorloper en de grondlegger van het marxistische socialisme in Nederland.

Opgeleid tot predikant, trad hij in 1879, op 33-jarige leeftijd, uit de kerk om zich geheel te wijden aan de socialistische propaganda. In 1907 had hij zijn levensloop tot dan toe vastgelegd in een gedenkschrift: „Van Christen tot Anarchist”. In 1969 werd, zij het enigszins ingekort, ter herdenking van het feit, dat hij 50 jaar geleden overleden was, het initiatief genomen dit gedenkschrift opnieuw uit te geven. Begin 1971 kwam het van de pers.

De beweging van Domela Nieuwenhuis gaf het aanzien aan de „Sociaal-Democratische Bond”, de voorloper van de op 26 augustus 1894 gestichte S.D.A.P., die na de tweede wereldoorlog de naam „Partij van de Arbeid” haar politiek program voortzet.

In zijn gedenkschrift constateert Domela Nieuwenhuis, dat dit tijdstip slecht gekozen was aangezien de „vijandschap tegen de socialisten toen haar hoogste punt bereikt had”. Splitsing van krachten was ongewenst.

Hij haalt dan een aantal plaatsen aan waar de socialisten bij gelegenheid van propagandatochten gemolesteerd werden, o.m. te Utrecht, Leiden, het Westland etc. Bij de geciteerde plaatsen wordt ook **Heerlerheide** vermeld. Domela Nieuwenhuis spreekt hier zelfs van „de vervolging der socialisten door de katholieke boeren van Heerlerheide”.

W. H. Vliegen, een der oprichters en grote figuren uit de S.D.A.P., vermeldt eveneens deze gebeurtenis in zijn publikatie uit 1905: „De dageraad der Volksbevrijding”. Vliegen, die in 1862 te Gulpen geboren werd, had zich al vroeg in Luik bij de socialistische beweging aangesloten. In Amsterdam werd hij lid van de Sociaal-Democratische Bond van Domela Nieuwenhuis. Na een aantal omzwervingen kreeg hij door de „Centrale Raad” van de Bond in 1890 Maastricht als propagandaplaats toegewezen. Hij stichtte hier het propagandistische weekblad „de Volkstribuun”, waarmee men de boer opging.

Zo kwam men in 1893 tijdens een propagandatocht ook te Heerlerheide terecht, alwaar zich het incident voordeed, dat Domela Nieuwenhuis belangrijk genoeg vond om het in zijn gedenkschrift 14 jaar later nog te vermelden.

W. H. Vliegen zegt hierover in zijn bovenvermelde publikatie in het 2e deel op bladzijde 394:

„Even te voren hadden een aantal Maastrichtse partijgenoten een verwoede aanval te doorstaan te Heerlerheide, waar zij in alle kalmte geschriften verspreidden. Vliegen en Herps werden bij die gelegenheid gewond, doch tot ergere dingen kwam het niet”.

Het is een enigszins merkwaardig feit, dat men in die jaren in het overwegend agrarische Heerlen en Heerlerheide op propagandatocht ging, aangezien het toch te verwachten viel, dat de resultaten practisch nihil en, zoals boven blijkt, het verzet groot zouden zijn.

Ir. C. RAEDTS

In memoriam Willem Joseph Vromen

Op 26 februari 1972 overleed in de ouderdom van 84 jaar de heer Willem Joseph Vromen te Brunssum.

De heer Vromen, te Oirsbeek op 27 april 1887 geboren, was oudhoofd van de lagere school te Merkelbeek. Hij behoorde tot een van de eerste abonnee's op de uitgave van de historische Kring „Het Land van Herle”. Sinds 1959 maakte hij deel uit van de werkgroep.

Hij was niet alleen een trouw bezoeker van de maandelijks werkvergaderingen, doch nam hieraan ook actief deel. Vaak heeft hij het woord gevoerd en steeds weer vielen zijn lezingen op door de grote kennis van zaken, die hij vaak op humoristische wijze wist te brengen. Wanneer hij tijdens een bijeenkomst sprak, kon succes bij voorbaat verzekerd worden. Veel van zijn lezingen zijn in ons tijdschrift in druk verschenen. Met veel plezier heeft hij steeds aan onze vergaderingen deelgenomen.

Niet alleen binnen de werkgroep van de historische Kring, doch in geheel Limburg en ver daarbuiten verwierf hij een grote bekendheid en populariteit. Lang voor de oprichting van „Het Land van Herle” had hij zich reeds gespecialiseerd in het onderwerp, dat hem na aan het hart lag en dat velen van ons aanspreekt n.l. de historische volksgebruiken en het volksgeloof in en rond de Limburgse boerderij en het Limburgse dialect. Zeer vele oude spreekwoorden en gezegden, die verloren dreigden te gaan, zijn door hem verzameld, opgetekend en zodoende voor het nageslacht bewaard gebleven in zijn bekende werk: „Ernst en humor in het Limburgse boerenleven”. Zonder enige twijfel kan deze uitgave als een „bestseller” worden aangemerkt. Daarnaast verschenen van zijn hand, eveneens over dit onderwerp, talrijke artikelen in o.a. „Het Land van Herle” en in „Veldeke”. En wie van de oudere lezers herinnert zich niet het wekelijkse praatje, dat de heer Vromen gedurende de periode 1948-1958 voor de Regionale Omroep Zuid verzorgde? Dit programma mocht zich in een grote „luisterdichtheid” verheugen. Ook schreef hij verschillende toneelstukjes, vanzelfsprekend in het dialect en over dit onderwerp, waarvan er van tijd tot tijd nog op het repertoire van plaatselijke toneelverenigingen staan.

Naast zijn activiteiten op geschied- en taalkundig gebied heeft de heer Vromen in het kerkelijk- en maatschappelijk leven, vooral van de Onderbanken, een werkzaam aandeel gehad. Voor zijn vele verdiensten werd hij tijdens zijn leven begiftigd met de onderscheidingen Pro Ecclesia et Pontifice en Ridder in de Orde van Oranje Nassau. De dank en de waardering voor zijn vele geschriften, doorspekt met de echte Limburgse humor, werd in de toekenning van de carnavalistische onderscheiding van „de Parelorde” tot uitdrukking gebracht.

Het overlijden van de heer Vromen betekent, ondanks zijn gezegende leeftijd, een gevoelig verlies voor de historie van het „Boerenleven in Limburg” in het algemeen en voor de geschiedkundige kennis van de Onderbanken in het bijzonder. De werkgroep van de historische Kring „Het Land van Herle” alsmede ook de abonneés op ons tijdschrift zullen zijn gewaardeerde activiteiten voortaan node missen. De in portefeuille aanwezige artikelen van zijn hand worden vanzelfsprekend nog in druk uitgegeven.

In dankbare herinnering zullen we de heer Vromen met respect blijven gedenken.

REDACTIE

Historische Chroniek

AANWINSTEN

GEMEENTELIJKE OUDHEIDKUNDIGE DIENST HEERLEN.

A. Museum:

1. Bij raadsbesluit van 7 februari 1972 kwam het museum door ruiling in het bezit van een zeldzame ECU van Filips II, geslagen in 1557.
Deze munt werd in 1970 te Voerendaal bij het graven van kabelsleuven ontdekt.
2. Tijdens de uitvoering van werkzaamheden t.b.v. de aanleg van een parkeerterrein ten zuiden van de romeinse thermen werd op 1 en 2 maart 1972 een aantal terra-sigillata-fragmenten gevonden. Hieronder bevinden zich versierde stukken van de typen Dragendorff 29 en 37 alsmede drie vierde eeuwse stukken met radstempel-dekoratie.
3. Door aankoop verwierf het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen een aureus van keizer CLAUDIUS (41-54 n. Chr.), geslagen in het jaar 44.
Deze zeldzame gouden keizermunt kwam anno 1964-1965 uit Heerlens bodem tevoorschijn.

B. Bibliotheek:

- Door schenking van de heer P. N. M. Bijnen, Akerstraat 52 te Heerlen verwierf de historische bibliotheek het fraaie boekwerk:
R. de Gans: Les Trésors de la Rome Impériale.
- Wethouder ir J. C. Schlösser droeg aan de bibliotheek over het „Gedenkboek van het 60-jarig bestaan van de Sportvereniging WISLA te Kraków”, aan het gemeentebestuur van Heerlen aangeboden bij gelegenheid van het spelen van een volleybal-wedstrijd te Heerlen. Het fraai geïllustreerde boekwerk is gesteld in de Tsjechische taal en is voorzien van een Engels, een Frans, een Duits en een Russisch resumé.

C. Genealogische Collectie:

De verzameling bidprentjes boekte aanwinsten door schenkingen van mej. P. Benden, Schaesberg; mej. J. Janssen, Heerlen; de heer H. Loontjens, Heerlen en de heer W. Zimmermann, Vaals. Voorts deponeerde mej. J. Janssen te Heerlen een zevental rouwbrieven ter bijvoeging in de bestaande collectie.

TENTOONSTELLING

Met medewerking van het gemeentebestuur werd door het Goltzius-museum te Venlo van 18 december 1971-31 januari 1972 een tentoonstelling ingericht onder het motto:

„DE ROMEINEN IN HET MAASDAL”

De directie van het museum had zich hiervoor de medewerking weten te verzekeren van een aantal musea uit binnen- en buitenland, zoals o.a. het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, het Rijksmuseum Kam te Nijmegen, het Bonnefantenmuseum te Maastricht, het Gallo Romeins museum te Tongeren en het Landesmuseum te Bonn. Ook het Gemeentelijk Oudheidkundig museum van Heerlen nam aan deze expositie deel met een inzending van nagenoeg 60 stukken.

De kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en de historische Kring „Het Land van Herle” brachten op zaterdagmiddag 22 januari 1972 een bezoek aan deze tentoonstelling. Na een ontvangst en een begroetingswoord door de voorzitter van de kring Venlo van L. G. & O. G. gaf de heer W. Hendriks, gemeentearchivaris-conservator, een exposé met lichtbeelden over romeins Venlo in de gehoorzaal van het museum. Daarna volgde o.l.v. de heer Hendriks een rondgang langs het geëxposeerde. Vervolgens maakte het gezelschap, bestaande uit rond 50 personen, een wandeling door historisch Venlo, waarbij de heren Westerhuis en Hendriks voor de nodige toelichting zorgdroegen. Het einddoel van deze tocht lag in het historisch stadhuis van Venlo, dat, mede dank zij de uitvoerige voorlichting van de heer Hendriks, bijzondere belangstelling van de excursisten trok.

De heer van Hommerich, voorzitter van beide Kringen, dankte tot slot van deze zeer geslaagde uitstap voor de ontvangst en de gegeven historische toelichtingen.

JAARVERGADERING

De historische Kring „Het Land van Herle” belegde op 18 februari 1972 haar jaarvergadering in de leesruimte van de gemeentelijke oudheidkundige dienst, Orpheusstraat 2 alhier. Tijdens deze bijeenkomst voerde de heer Charles Léva uit Brussel het woord over:

„DE BETEKENIS VAN DE LUCHTFOTOGRAFIE VOOR DE ARCHEOLOGIE”

Aan de hand van een serie eigenhandig vervaardigde kleurendia's toonde spreker aan, dat dit vrij jonge hulpmiddel voor het opsporen van bodemresten de archeologie reeds ontelbare diensten heeft be-

wezen. Tot dusver onbekende bodemschatten, met het blote oog onwaarneembaar, zijn door middel van deze techniek aan het daglicht gekomen.

Deze uitmuntende lezing, waarvoor ook de leden van de kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap waren uitgenodigd, werd door nagenoeg 60 personen bijgewoond.

HEEMKUNDELESSEN

Het bestuur van de historische Kring „Het Land van Herle” organiseert momenteel een aantal heemkundelessen waarvoor de abonné's een inschrijvingsformulier hebben ontvangen.

De cursus werd volgeboekt.

Het programma is als volgt samengesteld:

24 januari 1972:

Romeinse streekarcheologie I : L. van Hommerich;

7 februari:

Romeinse streekarcheologie II : L. van Hommerich;

28 februari:

De kersteningsperiode : L. van Hommerich;

6 maart:

De betekenis van de intergewestelijke handelsweg (Vlaanderen-Rijnland) in onze streek tijdens de latere middeleeuwen : L. Augustus;

20 maart:

Het verschijnsel Bokkerijders : G. Ramaekers;

27 maart:

Regionale toponymie : L. van Hommerich;

17 april:

Onze kastelen : N. Eussen;

24 april:

De vorming van de territoria (herzogdom Limburg en de Landen van Overmaas) : L. van Hommerich.

Aan dit achttal lessen zal op een nog nader te bepalen datum een extra dia-avond worden toegevoegd, te verzorgen door de heer L. van Wersch, over „Overblijfselen van de Romeinse bouwkunst in Gallië”.

Deze cyclus wordt met medewerking van het Gemeentebestuur van Heerlen gegeven in de leesruimte van de gemeentelijke oudheidkundige dienst, Orpheusstraat 2 te Heerlen.

REDAKTIE

1 9 7 1

- 2 dec. Besluit bondsraad tot opname van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond in de per 14 december 1971 op te richten Industriebond van het Nederlands Katholiek Vakverbond; tot voorzitter van het district Limburg van deze bond wordt benoemd de heer Math. Weijers.
- 3 dec. Afscheid van de heer Frans Dohmen, voorzitter Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, i.v.m. zijn pensionering.
- 3 dec. Viering gouden jubileum van „De Köllerclub”, Molenberg-Heerlen; bij gelegenheid hiervan opening kanarientoonstelling door wethouder P. H. F. Masthoff.
- 10 dec. Officiële ingebruikname bijkantoor van het Ingenieurs- en Konstruktiebureau Keynes N.V., van der Maesenstraat 10, Heerlen.
- 13 dec. Aanvang afbraak monumentale hoeve „De Kamp” - ook wel het „Erenshuis” genoemd - in Schaesberg.
- 18 dec. De heer J. W. Quint viert zijn zilveren jubileum als burgemeester van de gemeente Brunssum.
- 23 dec. De heer drs F. Voncken te Heerlen viert zijn veertigjarig jubileum als apotheker.

1 9 7 2

- 1 jan. Heerlens bevolking liep tussen 1 januari 1971 (75.058) en 1 januari 1972 (74.729) terug met 329 personen.
- 3 jan. De gemeenteraad van Heerlen besluit tot aankoop van hoeve Vrussehemig met landerijen, Heerlen, voor de prijs van f 463.300,—.
- 4 jan. Bezoek van mr H. Langman, minister van Economische Zaken, aan o.m. Staatsmijnen/DSM, Heerlen.
- 8 jan. De heer Theo Kusters uitgeroepen tot stadscarnavalsprins van Heerlen.
- 15 jan. Officiële opening openbare basisschool aan de Trichterweg, Treebeek-Heerlen, door wethouder P. H. F. Masthoff.
- 21 jan. Officiële opening verbouwde Corneliushuis (Gemeenschapscentrum), Heerlerheide-Heerlen, door loco-burgemeester ir J. C. Schlösser.
- 2 feb. Mevr. A. de Koning-Lucassen viert haar 40-jarig jubileum in dienst van de Heerlense stadsschouwburg.
- 4 feb. Officiële opening nieuwe Afcnt High School aan de Rimburgerweg te Brunssum.
- 11 feb. De Mijn Industrie Raad neemt afscheid van de heer Frans Dohmen. In zijn plaats wordt de heer A. J. Hubben tot plaatsvervangend voorzitter benoemd en de heer J. N. H. Bosch tot lid van het dagelijks bestuur.
- 13 feb. Paus Paulus VI wijdt - met assistentie van de kardinalen Alfrink en Conway - de pasbenoemde mgr dr J. A. M. Gijsen in de Sint Pieter te Rome tot bisschop van Roermond; tijdens deze plechtigheid wijding van nog 18 priesters tot bisschop.
- 15 feb. Benoeming van de heer G. J. Heiligers, lid Gedeputeerde Staten van Limburg, tot algemeen directeur van het Centrum voor Zwakzinnigenzorg Huize St. Anna te Heel. In zijn plaats wordt als G.S.-lid de heer L. Stals uit Weert benoemd.
- 19 feb. Viering veertigjarig bestaansfeest Bridge Club de Mijnstreek, Heerlen.
- 21 feb. Ingebruikname wijkgebouw - de verbouwde en uitgebreide voormalige pastorie aan de Kloosterstraat - door het Groene Kruis in Ubach over Worms.
- 22 feb. Officiële opening bijkantoor Amro-bank aan het Kerkplein in Voerendaal door burgemeester J. W. H. Sieben.
- 29 feb. Viering robijnen jubileum van musicienne Andrée Bonhomme van de Heerlense Muziekschool.